

Bakgrunnsmateriale

FEDRA

Av Jean Racine

Trøndelag Teater, Studioscenen

Premiere 7. februar 2013

Jean Racines *Fedra* fra 1677, er en av dramahistoriens mest kjente tragedier. Samtidig er *Fedra* en moderne tragedie fordi den tar tak i noe grunnleggende menneskelig og tidløst, nemlig driftene våre. I Kjersti Haugens visuelle og fysiske iscenesettelse er det driftenes mulige destruktive kraft og konsekvensene av dette, som står i fokus.

Handlingsreferat

Dronning *Fedra* er gift med Kong *Tesevs*, men er forelsket og besatt av stesønnen sin, *Hippolytos*. Vi møter *Fedra* på et svært avgjørende tidspunkt i livet. Hennes beslutninger og handlinger får fatale følger for henne selv og menneskene rundt. Hun er ved sammenbruddets rand på grunn av sin lidenskap for stesønnen. *Fedras* inderlige besettelse forklares med at kjærlighetsgudinnen *Venus* har forbannet slekten hennes. Kong *Tesevs* har vært lenge på reise og ingen vet hvor han er. Da det kommer melding om at kong *Tesevs* er død, ser *Fedra* straks en mulighet til å realisere kjærligheten til *Hippolytos*. På oppfordring fra sin nære og fortrolige venninne, ammen *Oinone*, bekjenner hun sine følelser for ham. Da følelsene hennes overhode ikke gjengjeldes, ber *Fedra* *Hippolytos* om å drepe henne. *Hippolytos* reagerer med avsky og tar sterkt avstand fra stemorens tilnærmelser. *Hippolytos* er hemmelig forelsket i *Aricia*, datter av kong *Tesevs* fiende. Kong *Tesevs* har drept *Aricias* brødre og han har nektet *Aricia* samvær med noen mann for å hindre at slekten går videre. Når *Hippolytos* mottar meldingen om sin fars død benytter han anledningen til å fortelle *Aricia* at han elsker henne.

Tross i den tydelige avvisningen øyner likevel *Fedra* en mulighet til å vinne *Hippolytos*. Etter kongens død er det *Fedras* ektefødte sønn som er arving til tronen. I sin

desperasjon bestemmer Fedra seg for å lokke Hippolytos til å gifte seg med henne mot at han får kongetronen. Hun sender Oinone avgårde med tilbudet, men det hele kulminerer når de får beskjed om at Tesevs likevel er i live. Med Tesevs' hjemkomst har situasjonen forandret seg, og Hippolytos, Aricia, Fedra og hennes betrodde Oinone – alle er de nødt til å forholde seg til kong Tesevs. Deres handlinger får nå skjebnesvangre konsekvenser.

Oinone råder Fedra til å legge skylden på Hippolytos for på denne måten å redde sitt eget ansikt overfor Tesevs. Oinone viderebringer Tesevs løgner om at det er Hippolytos som har prøvd å forføre Fedra. I frustrasjon og sinne jager derfor kongen bort sønnen sin og ber til havguden Neptun om å drepe ham. Før han rømmer forteller Hippolytos om sin kjærlighet til Aricia, datter av farens fiende.

Når Fedra får kjennskap til Hippolytos kjærlighet til Aricia fortæres hun av et sterkt hat og en rasende sjalusi. Hun beskylder Oinone for å ha skjult sannheten for henne og befaler Oinone å aldri vise seg for henne mer. Oinone, som alltid har viet dronningen en blind og usviktelig lojalitet, tar sitt eget liv. Etterhvert går det opp for Tesevs at han har tatt feil av sønnen sin og han forsøker derfor å kalle tilbake Neptun. Det er for sent. Hippolytos er drept av et grusomt sjømonster. Da Fedra forstår at Hippolytos er død har hun ikke lenger noe å leve for. Hun forteller Tesevs om sin kjærlighet til Hippolytos og om sitt bedrageri og sin løgn, før hun faller død om av giften hun har tatt.

Tema

På den ene siden er *Fedra* en tragedie som handler om hva som skjer i sinnet når mennesket blir konfrontert med valget mellom følelser og fornuft. Fedra slites mellom lidenskapens krefter og fornuften, og er i det ene øyeblikket analytisk og selvkritisk for så å være blendet av hat, sjalusi og begjær. Med bakgrunn i det mytiske materialet uttrykker Fedra at hun er et offer for "himmelmakters harme" og slik antydes det at hennes skjebne er forutbestemt. I vår tolkning er skjebnens rolle nedtonet. Her rettes fokuset i større grad mot Fedra og de fatale valgene hun tar på grunn av sitt umettelige begjær - og ikke minst på grunn av sin makt som dronning. Fedra slipper følelsene og lidenskapen løs og forveksler den med frihet. Lidenskapen har skjøvet vekk følelser som ansvar, empati og omsorg. Slik er også *Fedra* en tragedie om de fatale følgene når

mennesket mister selvkontrollen og om hvordan vår tid lider under misforståelse om at det å spille ut ens egne drifter er det samme som å leve ut sin frihet. Lidenskapen blir et hinder for erkjennelse om individets ansvar.

Tragedien

Fedra bygger formmessig videre på en tragedietradisjon som stammer fra gresk teater. Den greske filosofen Aristoteles mente at i tragedien måtte dramaet holde seg innenfor tiden, stedet og handlingens enhet. Det vil si at skuespillet foregår på ett sted, innenfor ett døgn og omhandler en persons skjebne. Tragedien er i bundet form og henter som oftest temaet sitt fra antikken og har konger, fyrster og halvguder til hovedpersoner. Effekten av en tragedie skulle i følge Aristoteles være at publikum oppnår «katharsis»; en renselse som gjorde at de lærte og gjennomlevde som tragediehelten, uten å måtte gjennomgå det i sitt eget liv.

I det ytre forholdte Racine seg strengt til lovene som gjaldt for tragedien, det vil si enhet i tid, sted og handling. I tillegg brukte han det aleksandrinske versemålet. Men innenfor den tradisjonelle rammen kom han med noe nytt. Han brydde seg mindre om de ytre hendelsene og mer om menneskene og det som hender inne i dem.

Jean Racine (1639 – 1699) og klassisismen

Den franske kongen, Ludvig 14. – solkongen – var svært interessert i kunst og litteratur. Han knyttet derfor til seg teatertrupper, dramatikere og komponister som skapte den kunstformen som resten av Europa så på som idealet – fransk klassisisme.

Jean Racine regnes som en av de store dramatikerne i fransk klassisisme sammen med Molière og Corneille. Han er også omtalt som den største tragediedikteren. Racine fulgte oftest strengt kravene som lå til det klassiske dramaet slik akademiet forlangte. Racine ble høyt ansett i sin samtid og raskt knyttet til solkongens hoff. Han skrev bare ti teaterstykker og *Fedra* som han skrev i 1677, skulle bli det siste av hans ”verdslige” stykker.

Temaet i *Fedra* er hentet fra de hellenske mytene og fra den klassiske hellenske og romerske diktningen. Racine har hentet mye fra en av de store greske tragediedikterne,

Evripides og hans tragedie *Hippolytos*, skrevet ca. 428 år f. Kr. Den romerske forfatteren Seneca behandlet også historien i et av sine stykker, men det er franske Jean Racines tragedie som gjør at fortellingen fortsatt lever.

På samme måte som den greske klassikeren Evripides er også Racine opptatt av kvinneskjebner i sine tragedier. Det kan vi se både i *Andromaque* fra 1667, i *Iphigenie* fra 1674 og i *Fedra* fra 1677 hvor han viser sin interesse og sin forståelse for kvinners psykologi. Han beskriver dem i deres kamp mot lengsler og drifter, og et sentralt tema er hvordan individet går til grunne hvis det følger sine følelser og ikke lytter til sin fornuft.

Hans evne til å skrive et så inderlig og psykologisk sterkt portrett mener mange skyldes hans identifikasjon med karakteren. Racine var kjent for selv å ha et turbulent følelsesliv. Det var stor konkurranse mellom dramatikerne på hans tid og Racine taklet kritikk dårlig. Racine mente at *Fedra* var det beste stykket han hadde skrevet. Han ble derfor svært skuffet da tragedien ikke mottok den responsen han syntes den fortjente. Det sies at dette var en av grunnene til at Racine ikke skrev flere større stykker etter oppsetningen av *Fedra* i 1677.

***Fedra* på Trøndelag Teater 2013**

Kjersti Haugen har i samarbeid med koreograf Anne Grete Eriksen utviklet et scenisk språk som viser hvor sterkt, intenst og klart dette klassiske dramaet kan være også i dag. Gjennom et tidløst fysisk, visuelt og språklig uttrykk gjenskapes selve essensen i originalen: det lidenskapelige og samtidig analytisk reflekterende, det poetiske side om side med det voldsomme og dramatiske. Det tas utgangspunkt i skuespillernes kropper og bevegelser for å skape karakterene.

Racines språk omtales som smidig og levende og han var særlig opptatt av at det naturlige skulle trenge gjennom i teksten. Menneskets natur kommer sterkt til uttrykk gjennom kroppsspråket og i forestillingen uttrykker dans og bevegelse mye av det som i Racines tekst beskriver personenes indre liv, drømmer og mareritt. Det fysiske uttrykket både underbygger teksten og åpner den ytterligere. Ved hjelp av kroppen som uttrykksform omdannes de tekstlige bildene til fysiske metaforer.

Den klassiske franske tragedie er skrevet på aleksandrinervers. Versene benytter seg som regel av enderim, vekslende mellom mannlig og kvinnelig rim fra verspar til verspar. Verseformen skaper rom for å jobbe stilisert og ekspressivt med fysisk form. På samme måte som i diktingen, jobber man i dansen med fraseringer og rytme og dette åpner muligheten for å uttrykke tekstens poesi på en fysisk måte. Slik kan dans og bevegelse styrke den fysiologiske og psykologiske veien i stykket.

Ansvarlige

Regissør

Kjersti Haugen er utdannet regissør ved Statens Teaterhøgskole i Oslo. Hun gikk ut av skolen i 2005, og har siden den tid vært bosatt i Trondheim, samtidig som hun har etablert seg som en populær freelance-regissør i norsk teater. På Trøndelag Teater har Kjersti gjort mange forestillinger. Mange vil særlig huske *Et juleeventyr* i 2007 og 2011, *Spring Awakening* i 2010 og *Et dukkehjem* i 2011.

Koreograf

Anne Grete Eriksen er utdannet i dans og koreografi fra Norge og England og arbeider som koreograf og iscenesetter innen et vidt spekter av dans, teater og opera. Hun har koreografert en rekke nye koreografiske verk i Dansdesign til norske og internasjonale scener, blant annet OL-seremoniene på Lillehammer, utendørs forestillinger i juv, på fjelltopper og i svenske skipsdokker, til Trondheim Tusen år: "Tiden bygger byen" med Trondheim Symfoniorkester. Iscenesettelsene er ofte multimediale og blander dans, film, musikk, bildekunst og tekst. I 2003 mottok hun Hedda-prisen for beste barne- og ungdomsforestilling, og i 2011 Senter for Dansekunst Ærespris. Eriksen er professor i koreografi ved Kunsthøgskolen i Oslo.

Scenografi og kostymedesign

Bård Lie Thorbjørnsen er utdannet ved Kunsthøgskolen i Oslo og har arbeidet som scenograf og kostymedesigner ved en rekke teatre. Blant disse er *Bikubesong*, *Juivikfolket*

og *An-Magritt* ved Det Norske Teatret, *Undset* ved Riksteateret, *Dødsdansen* og *Benoni og Rosa* for Hålogaland Teater, *Edvard Munch-Alfa og Omega*, *Zuperhelt 1 og 2* og *De dødes Tjern* for Oslo Nye Teater, *En handelsreisendes død* ved Den Nationale Scene i Bergen og *Fruen fra havet* på Teatr Polski, Wroclaw, Polen. Ved Trøndelag Teater har han hatt scenografi til forestillingene *Mutter Courage*, *Kristin Lavransdatter*, *Trondheim Open* og *Om mus og menn*. Han er også aktuell med *Tvillingsjeler* og *Vente på Godot* ved Riksteatret, *Bikubesong* ved Det Norske Teateret/Riksteatret og *Snømrørkt* i Selbu kirke.

Lysdesign

Eivind Myren er fast lysdesigner på Trøndelag Teater med mange produksjoner bak seg. Vi kan nevne *Les Misérables*, *Equus*, *Spring Awakening*, *En folkefiende*, *Rock'n Roll Wolf*, *Et dukkehjem*, *Gjengangere* og *Jubileet*. På Oslo Nye Teater har han lyssatt *Manndomsprøven* og på Nord-Trøndelag Teater *Kjærligheten er blå*. Han har også laget lysdesign for *Karolinerspelet* i Tydal og *Elden* på Røros.

Gjestende skuespiller

Ine Marie Wilmann er utdannet ved Teaterhøgskolen, KHiO og gikk ut i 2011. Hun har siden spilt Elis i *Blindpassasjer* ved Teatret Vårt i Molde. Kitty i Riksteatrets *Anna Karenina*, Hilde Wangel i Riksteatrets *Fruen fra havet*. I tillegg har hun i samarbeid med forfatter Sara Li Stensrud skapt forestillingen *Lykkelig til mine dagers ende* vist på Black Box Teater. Hun er også medlem av frigruppen Fjerdeklases Produksjoner som laget og spilte forestillingen *Ett år etter* på Dramatikkens hus. Hun er også aktuell som Anne Frank ved Den Nationale Scene i Bergen og som medforfatter og skuespiller i forestillingen *Happy happy love* ved Brageteatret våren 2013.

Forslag til spørsmål og utgangspunkt for diskusjon

- Hvem er Teramenes, Aricia og Oinone i Jean Racines tragedie *Fedra*, og hvilken funksjon har de i handlingsutviklingen?

- Følelser og lidenskap er i utgangspunktet positive krefter. Hos Fedra tar lidenskapen ta overhånd og det får katastrofale følger. Diskuter hvordan og hvorfor det går galt?
- Dans- og bevegelse er et vesentlig virkemiddel i forestillingen. Diskuter hvilken betydning det har for opplevelsen og tolkningen av forestillingen.
- Kan Fedras begjær oversettes til andre begjær og behov?
- Diskuter aktualiteten i forestillingen? Hvorfor mener du den er aktuelle/ikke er aktuell?
- I scenen nedenfor bekjenner Fedra sin kjærlighet til Hippolytos ovenfor Oinone. Analyser teksten og utdyp hvordan den beskriver Fedras karakter. Legg vekt på både de indre og ytre trekkene.

Utdrag av scene

FØRSTE AKT

Scene II

Fedra, Oinone

Fedra

Jeg eier ikke flere krefter, orker ikke.

Så altfor lyst, jeg blendes av å løfte blikket,

og knærne svikter meg. Bli her nå, ikke gå.

Jeg holdes fanget av de klærne jeg har på,

av smykkene rundt halsen, sløyfer, knuter, spenner,

så ta dem av meg! Ubehag er alt jeg kjenner,

ja, rene lidelser er alt de gir til meg.

Oinone

Det var jo du som ba oss pynte hele deg.

Du skifter stadig mening, finner ikke fred ...

Fedra

Å guder, gi meg ro i skyggen av et tre,

så jeg igjen får skimte, halvveis skjult av støvet,

hans raske vogn som styres uredd gjennom løvet.

Oinone

Hva snakker du om?

Fedra

Er jeg gal? Hvor er jeg nå,

og hvor har jeg latt sjelens ville tanker gå?

Oinone

Du rødmer selv om du fremdeles ikke sier

meg hva som gjør deg vondt. Hva er det du fortier?

Selv har jeg fulgt deg over alt, hørt enhver bønn ...

Nå ser jeg hva du gir min trofasthet i lønn.

Fedra

Men lønn tror du at all din klagesang vil gi deg?

Hvis jeg forteller, bare vokser skrekken i deg.

Oinone

Uvitenheten gjør min egen sorg så stor,

men si meg ikke nok en løgn jeg ikke tror.

Fedra

Du vil det? Reis deg da!

Oinone

Så snakk til meg, jeg lytter

hvis jeg får sannheten fra henne jeg beskytter!

Du elsker?

Fedra

Som besatt av lyst og raseri.

Oinone

Men hvem?

Fedra

Mer nådeløs skal min fortelling bli.

Jeg elsker ... nei, da mister jeg den siste æren

hvis navnet ...

Oinone

Si, hvem er det?

Fedra

Moren ledet hæren

av amasoner. *Jeg* holdt gutten undertrykt.

Oinone

Hippolytos!

Fedra

Du sa det navnet som gir frykt.

Oinone

Forbannet være reisen hit til denne strand,

så skjebnesvanger var den, for her ventet han.

Fedra

Det startet lenge før, da jeg var nygift kvinne,
forent med Tesevs, fylt av ro i hjertet, sinnet
og sjelen – ja, jeg følte lykke, følte fred.

Da var det at det skjebnesvangre skulle skje:

Jeg så ham, rødmet, bleknet, kreftene ble mindre
av angsten som jeg kjente brenne i mitt indre,
mitt eget syn ble svekket, stemmen min forsvant ...

Jeg skjønnte straks at det var Venus' ild som brant.

Når hun har valgt deg ut, belønnes du med smerte –
slik var den uroen jeg følte i mitt hjerte.

Jeg lyktes, trodde jeg, å styre henne bort,
fikk reist et tempel som var utsmykket og stort
til hennes ære. Det var lett for meg å finne
gaver jeg kunne gi til elskovens gudinne.

Men hvilken nytte gjorde slike offerlam!

Hva enn jeg ofret, var min tanke vendt mot ham.

Jeg tente røkelse til vår gudinneres ære
ved alteret jeg bygde, tro mot hennes lære,
men også der var Hippolytos' vakre trekk
alt det jeg så. Den onde jagdes ikke vekk;

jeg reiste templet til kjærlighetens gudinne,
men han jeg elsket mottok ofrene der inne.
Jeg unngikk ham, men lidelsen var som den var:
jeg gjenkjente hans trekk – min mann var jo hans far.
Omsider våget jeg å kjempe mot min nød,
å få ham ut av syne, dempe all min glød;
han skulle jages bort, og alle broer brennes.
Jeg spilte derfor ondskap, slik en stemor kjennes.
Jeg øvde press så prinsen sendtes i eksil,
vekk fra sin far, bort fra det land han hører til.
Endelig var han vekk, Oinone! Jeg fant roen
og kunne puste ut, uskyldig, jeg som noen.
Nå var jeg øm og kjærlig mot min ektemann,
mens våre sønner fikk min omsorg, de som han.
Å, onde skjebne! Spillet var til ingen nytte.
Jeg fulgte lydig Tesevs da han ville flytte
tilbake til Troitsen. *Her* ventet fienden,
og såret mitt, knapt grodd, har åpnet seg igjen,
det lar seg ikke skjule – at jeg kunne tro det!
Har Venus bitt seg fast, da renner alltid blodet.